Náučný chodník Po stopách starého rudného baníctva v Pukanci

Kraj:	Nitriansky
Okres:	Levice
Geomorfologické jednotky:	Podunajská pahorkatina a Štiavnické vrchy
Geologické jednotky:	neogénna panva a sopečné pohorie
Chránené územie:	Chránená krajinná oblasť Štiavnické vrchy
Prístup:	bus Pukanec, námestie
Východisko:	Pukanec, centrum obce
Trasa:	Pukanec: námestie – ul. Viničná cesta – Vajrab – Chorvátova dolina – Pukanec: Vodná ul. – námestie
Dĺžka, prevýšenie:	5,2 km, prevýšenie 240 m
Čas prechodu:	2,5 h
Počet zastávok:	12
Náročnosť:	nenáročná trasa

Zameranie chodníka: banícke, historické

Typ chodníka: samoobslužný (prípadne so sprievodcom), okružný, obojsmerný, peší, celoročný

Nadväznosť na turistickú značku: nie je

Rok otvorenia: 2005

Aktuálny stav: Viaceré informačné panely sú veľmi vyblednuté a nečitateľné (júl 2019).

Textový sprievodca: nie je; texty a fotografie k zastávkam sú voľne prístupné na stránke OZ Terra banensium – Zem baníkov v Pukanci >.PDF

Kontakt: Občianske združenie Terra banensium – Zem baníkov v Pukanci, Za múrom 12, 935 05 Pukanec, tel. 0903 945 744

Poznámky: (1) Náučný chodník odporúčame navštíviť so sprievodcom (kontakt vyššie); v tomto prípade sa čas prechodu môže predĺžiť až na 4 h. (2) Pri zastávke 9 (štôlňa Dorothea) je prístrešok s posedením a informáciami o faune a flóre. (3) Na krátkej časti na začiatku vedie trasa spoločne s náučným chodníkom o moruši čiernej.

Využiteľnosť pre školy

Náučný chodník je veľmi vhodný pre terénne vyučovanie.

Čo sa oplatí vidieť na trase náučného chodníka a v okolí

Pukanec. Obec na kontakte výbežku Ipeľskej pahorkatiny (súčasti Podunajskej pahorkatiny) a Štiavnických vrchov severovýchodne od Levíc. Prvá písomná zmienka pochádza z roku 1075. Výskyt striebra a zlata v žilách hornín Štiavnických vrchov viedol k banskej činnosti v území a koncom 13. storočia k založeniu mesta v rámci druhej fázy rozvoja baníctva na území Slovenska. V roku 1345 kráľ Karol Róbert udelil mestu výsady slobodného baníckeho a kráľovského mesta. Ruda sa spracovávala v banských mlynoch a stupách. S úpadkom baníctva v sedemnástom storočí vzrástol význam remesiel – bol tu cech debnárov, zlatníkov, kováčov, zámočníkov, mäsiarov, čižmárov, kolárov a významný cech hrnčiarov. V rámci investícií do baníctva Hlavným komorským úradom v Banskej Štiavnici bol v rokoch 1768 – 1770 postavený tajch Štampoch, ktorý existuje dodnes (viac v textoch k náučnému chodníku Štamposký jarok). Posledná zmienka o prevádzke baní je z roku 1842, v roku 1876 sa Pukanec vzdal výsad baníckeho a kráľovského mesta a bol pričlenený do Hontianskej stolice, v roku 1891 sa stal obcou. Pre priaznivé prírodné podmienky časom nadobudlo význam vinohradníctvo (Pukanský vinohradnícky rajón), ovocinárstvo a záhradníctvo. Na pôdoryse obce je dosiaľ zreteľný urbanistický koncept mesta založeného na mieste banskej osady. Národnými kultúrnymi pamiatkami sú o. i. kostol sv. Mikuláša a kamenné časti mestských hradieb, ktoré prežili turecké nájazdy, stará pošta, Egri štôlňa, trojičný stĺp (súsošie Najsvätejšej Trojice) a funkcionalistický evanjelický kostol s okolitým areálom (arch. Metod Zoubek, 1935). Nachádza sa tu miestne múzeum s expozíciou pukanskej histórie a remesiel, Hrnčiarske múzeum Jána Franka, hrnčiarsky dom. Obecný úrad sídli v budove bývalej barokovo-klasicistickej radnice z polovice 18. storočia, v ktorej bol pôvodne banský súd. Raritou európskeho významu je bohatý výskyt moruše čiernej (*Morus nigra*), zriedkavého druhu ovocného stromu, v okolí obce (viac v textoch k náučnému chodníku o moruši čiernej).

Darvašov dvor. Dvor v centre Pukanca s dielňou na výrobu sudov, kadí a vinoték, pomenovaný podľa debnárskeho majstra Ladislava „Darvaša“ Hruškoviča, pokračujúceho v rodinnom remesle v niekoľkej generácii. Debnárska dielňa tu existuje na báze dlhej a významnej tradície – debnársky cech v Pukanci vznikol už v roku 1636. Po zrušení cechov miestny debnársky spolok patril medzi najvýznamnejšie a pretrvával aj v období prvej Československej republiky. Iniciatívou a vlastnými prostriedkami pukanských debnárskych remeselníkov vznikla v roku 1950 spoločná debnárska dielňa – podnik Drevoremeslá obce Pukanec – na výrobu sudov, kadí, okien, nábytku a i. Návšteva dvora – výrobne –

možná po dohode.

Banské diela v Chorvátovej doline. V doline medzi vrchmi Vajrab a Pukliar na okraji Štiavnických vrchov západne od Pukanca sa nachádzajú mnohé stopy po banskej činnosti – štôlne, šachty a haldy. Počiatky ťažby rudy v **Ergi štôlni** siahajú až do čias prvej písomnej zmienky o Pukanci v roku 1075. Voda z nej v minulosti poháňala stupy – úpravne rudy –, dnes je štôlňa zdrojom pitnej vody pre Pukanec. V **štôlni Dorothea** sa dobývala žila Weitenzeche. Jediný archívny materiál o kovnatosti jej výplne z roku 1878 uvádza 30 g/t Au-Ag. Toto banské dielo je v dĺžke 150 m sprístupnené verejnosti.

Podunajská pahorkatina. Rozsiahly geomorfologický celok v juhozápadnej časti Slovenska medzi Pezinkom a Trstínom na západe, Šahami a Štúrovom na východe, Sencom, Sereďou, Novými Zámkami a Dunajom na juhu s jazykovitými výbežkami k severu pozdĺž riek k Novému Mestu nad Váhom, Bánovciam nad Bebravou, Zlatým Moravciam, Pukancu a Sebechlebom, tvoriaci severnú a severovýchodnú časť Podunajskej nížiny. Na juhu susedí s Podunajskou rovinou, na západe ju ohraničujú Malé Karpaty a Považské podolie, zo severu do nej prenikajú ďalšie jadrové (Považský Inovec, Strážovské vrchy, Tribeč, Hornonitrianska kotlina) a na východe vulkanické geomorfologické jednotky (Pohronský Inovec, Štiavnické vrchy, Krupinská planina a Burda). Podunajská pahorkatina sa rozprestiera v oblasti dolných tokov Váhu, Nitry, Žitavy, Hrona a Ipľa (tvoriaceho s Dunajom na juhovýchode slovensko-maďarskú štátnu hranicu) v nadmorských výškach od 103 m (povyše ústia Ipľa do Dunaja) do zhruba 400 m (severovýchodne od Pukanca v cípe zabiehajúcom pozdĺž Sikenice hlboko do Štiavnických vrchov). Povrch pahorkatiny je hladko modelovaný, striedavo rovinný – na nivách a terasách vodných tokov (hliny, piesky, štrkopiesky) či sprašových tabuliach (spraše, sprašové hliny) – a mierne zvlnený až zvlnený – na širokých a plochých chrbtoch so svahmi plytkých i hlbokých dolín a úvalín na erózno-denudačne rozčlenených zvyškoch neogénnych morských a jazerných akumulácií (íly, piesky a štrky), proluviálnych kužeľoch pod úpätiami susediacich pohorí (ostrohranný skelet, zvetralé valúny), ostrovoch naviatych pieskov či vulkanických tufov alebo na miestach postihnutých nerovnomernými tektonickými pohybmi, ktoré sa prezentujú mozaikou lokálnych (zamočiarených) znížení a (zalesnených) vyvýšenín a náhlymi (pravouhlými) zálomami riečnej siete. V dôsledku tejto pestrosti reliéfu so striedajúcimi sa nápadnými, prevažne severo-južným smerom pretiahnutými paralelnými vyvýšeninami a zníženinami sa člení pahorkatina na 11 geomorfologických podcelkov – dielčích pahorkatín (Trnavská, Nitrianska, Žitavská, Hronská a Ipeľská) a nív (Dolnovážska, Nitrianska, Žitavská, Hronská, Čenkovská a Ipeľská). Neogénne sedimenty, prekryté sprašami a sprašovými hlinami tvoria materskú horninu černozemí a hnedozemí, patriacim k najúrodnejším pôdam Slovenska. Okrem na nich pestovaných obilnín a olejnín tu má výborné prírodné podmienky a dlhú tradíciu aj vinohradníctvo. Lesy sa prakticky nezachovali, s výnimkou miniatúrnych lokálnych zvyškov historických dúbrav či dubohrabín či ostrovov na menej úrodnom podloží (štrky, vulkanity). Na tektonické poruchy viazané prirodzené teplé a studené minerálne pramene (Dudince, Santovka, Levice, Piešťany) doplňajú umelé geotermálne pramene (vrty) (Štúrovo, Podhájska, Poľný Kesov).

Chránená krajinná oblasť (CHKO) Štiavnické vrchy. Chránené územie vyhlásené v roku 1979 na takmer celom území Štiavnických vrchov s výnimkou niekoľkých ich okrajových častí. Pohorie, budované vulkanitmi a andezitovým vrcholom Sitna dosahujúce výšku 1 009 m n. m., leží na rozhraní dvoch klimatických typov a prenikajú doň od juhu teplomilné a od severu karpatské horské prvky flóry a fauny. Fytogeograficky územie patrí do obvodu predkarpatskej flóry. Severnú hranicu svojho rozšírenia tu dosahuje napr. dub cerový a javor tatársky, na výslnných lokalitách s plytkou skeletovitou pôdou rastú xerotermy, ako kostrava valeská, kavyľ vláskatý či kukučka vencová. Veľkú časť územia CHKO zaberajú lesy (65 %), ktoré sú druhovým zložením najmä v centrálnej časti vplyvom stáročnej banskej a hutníckej činnosti po totálnom odlesnení nepôvodné, tvorené smrekovými monokultúrami. Lokálne sú vo vyšších polohách bučiny s jedľou a umelo vysadzovaným smrekom a na skeletnatých pôdach lipovo-javorovo-jaseňové sutinové lesy. Na karbonátové podložie v okolí Sklených Teplíc sa viaže výskyt tisu. Zo živočíšstva sú zastúpené o. i.: orol krikľavý, myšiak hôrny, rys, mačka

divá, medveď hnedý, vydra riečna, vidlochvost feniklový a ovocný, žije tu tiež vzácna modlivka zelená, roháč obyčajný a fúzač alpský. V opustených banských dielach sa vyskytuje niekoľko druhov netopierov (podkovár veľký, p. malý, netopier obyčajný…). Lokálnymi zvláštnosťami lesov sú hojné prímesi cudzokrajných drevín, súvisiace s pôsobením lesníckej katedry od roku 1807 – súčasti Baníckej a lesníckej akadémie v Banskej Štiavnici. K svojrázu územia CHKO významne prispievajú historické banské diela, a to najmä vodné nádrže – tajchy –, budované v minulých storočiach ako zdroj energie i úžitkovej vody pre banícke účely, ktoré spolu s napájacími a náhonovými jarkami a ďalšími zariadeniami tvoria unikátny vodohospodársky systém. V hraniciach CHKO leží viacero území európskeho významu (súčasti sústavy Natura 2000), z ktorých najrozsiahlejšími sú Hodrušská hornatina, Suť a Skalka.

Názvy informačných panelov

1. (*Úvodný panel s mapou s trasou náučného chodníka na námestí v Pukanci*)
2. Darvašov dvor
3. Barčina studňa
4. Ergi štôlňa
5. Banské dielo Mária (štôlňa na odvádzanie vody)
6. Banské dielo Jacob (zasypaná štôlňa)
7. Banské dielo Theresa (zasypaná štôlňa a halda)
8. Banské dielo Jozef (štôlňa a halda)
9. Banské dielo Weitenzeche (štôlňa zavalená už v roku 1630)
10. Štôlňa Dorothea
11. Šachta Štvorec
12. Šachta Lievik
13. Šachta Kozačka

Informačné panely v teréne nie sú označené názvom chodníka ani nie sú číslované.

